

Н. О. КОДАЦЬКА

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ: ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто особливості формування економічної свідомості в гендерному розрізі. Досліджено елементи індивідуального та масового економічного мислення. Проведено аналіз вибору моделі економічної поведінки, що визначається умовами життєдіяльності людини: рівнем освіти, виховання, культури, соціальним оточенням, економічним досвідом, індивідуальними характеристиками особистості, віком та статтю. Встановлено рівень економічного мислення й фінансової грамотності населення України на основі загальнонаціонального репрезентативного опитування, проведеного в межах проекту Агентства США з міжнародного розвитку USAID «Міжнародні партнерства заради стабільності фінансового сектору».

Ключові слова: гендерні особливості, економічна свідомість, облік доходів та витрат, стратифікація економічного мислення, фінансова інклюзія.

Пошук ефективних шляхів соціально-політичного розвитку України викликає значний інтерес до гендерних аспектів проблеми формування та розвитку політичної свідомості, диференціації й інтеграції жіночого та чоловічого політичного мислення. Ця проблема має як теоретичну, так і практичну актуальність, оскільки будь-яка політична ситуація не може бути гендерно нейтральною. Найбільш ефективним для розв'язання політичних колізій є налагодження взаємодії представників чоловічої й жіночої статі, їх рівноправних та партнерських відносин у соціальній взаємодії.

Необхідно зауважити що процес становлення гендерної рівності проходить складний етап щодо всезагального визнання та впровадження в більшості країнах світу. Нівелювання гендерних аспектів розвитку суспільства призводить до посилення соціально-економічної диференціації населення залежно від статі, невідповідності фактичних можливостей жінок та чоловіків, задекларованої рівності статей як основи демократичного суспільства. Крім того, існування гендерної нерівності сповільнює можливості економічного зростання, послаблює систему державного управління та знижує ефективність політичної діяльності суспільства в цілому.

Дослідженню гендерних аспектів політичної свідомості присвячено наукові праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: Дж. Батлер, Ш. Бенхабіб, В. Галаган, Н. Грицяк, І. Дойчман, І. Жеребкіна, А. Йанг, А. Йонасдоттир, М. Карл, О. Катан, Ю. Ковалевська, Н. Ковальська, О. Козуля, О. Кремльова, Д. Кул, О. Кулачек, Т. Мельник, І. Міроненко, С. Павличко, К. Пейтман, Дж. Рінг, К. Санстейн, Дж. Скотт, Е. Філліпс, Н. Фрейжер, Н. Шевченко, М. Шенл, Л. Шумрикова.

Серед сучасних досліджень гендерних аспектів політичної діяльності можна виділити праці І. Жерьобкіної, Н. Лавриненко, Т. Мельник, М. Палуді, О. Скар, які аналізують гендерні ролі й стереотипи, вивчають гендерні особливості політичного лідерства.

Проблема підвищення рівня політичної свідомості сучасного суспільства сьогодні потребує ґрунтовного вивчення, оскільки загальний рівень політичної активності населення, особливо його жіночої частини, підлягає

коригуванню та подальшому розвитку. Разом з тим необхідно зауважити, що досліджень, спеціально присвячених аналізу впливу гендерних особливостей на процес формування політичної свідомості в сучасному суспільстві, сьогодні недостатньо, що викликає необхідність зосередитись на цьому питанні більш ретельно.

Метою статті є розкриття особливостей формування політичної свідомості в гендерному розрізі, дослідження елементів індивідуального та масового політичного мислення, а також проведення аналізу вибору моделі економічної поведінки, що визначається умовами життєдіяльності людини: рівнем освіти, виховання, культури, соціальним оточенням, економічним досвідом, індивідуальними характеристиками особистості, віком та статтю.

Однією із суттєвих проблем аналізу політичної свідомості є недостатня розробка його гендерних аспектів. При цьому використання гендерної методики в аналізі державної політики дає можливість розширити його межі та зробити більш ефективним.

У межах проекту ПРООН «Гендер у розвитку» проведено дослідження «Гендерний аналіз українського суспільства», що сприяло введенню гендерної концепції в розробку стратегічних планів розвитку суспільства. На основі одержаних результатів обґрунтовано необхідність гендерної експертизи законодавства й описано її методологічні засади, методи та науковий інструментарій (Т. Мельник). Також здійснено гендерну експертизу соціального та трудового законодавства (Н. Болотіна, І. Лаврінчук), розроблено напрями методології гендерних досліджень та вивчено міжнародний досвід проведення гендерного аналізу (Т. Василевська, Л. Гонюкова, О. Кулачек) [3, с. 35].

Проблема рівноправності та створення рівних можливостей для жінок і чоловіків є досить актуальною в Україні, тому існує потреба широкого залучення гендерних аспектів аналізу суспільного розвитку. Соціально-економічні й політико-культурні умови розвитку суспільства тісно пов'язані з державною політикою, що зумовлює необхідність і визначає межі державного втручання в суспільні сфери. Гендерні аспекти відіграють важливу роль у формуванні та здійсненні державної політики як відносно стабільної, організованої й цілеспрямованої діяльності/бездіяльності державних інституцій, що здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, які впливають на життя суспільства. В ефективному здійсненні державної політики значну роль відіграють рівень політичної свідомості населення та ступінь залученості представників обох статей до політичної діяльності [8, с. 401].

Складовою суспільних детермінант є гендерні аспекти громадського життя, ігнорування впливу яких при аналізі політичної свідомості не дає можливості повноцінно та всебічно дослідити елементи індивідуального та масового політичного мислення. У сучасному суспільстві активно відбувається пошук гендерної самоідентифікації як жінок, так і чоловіків, оскільки в період соціальних трансформацій проблема гендерної ідентифікації стає більш вираженою. Зміна традиційних уявлень і стереотипів включає в себе переосмислення традиційних ролей чоловіка й жінки, усвідомлення того,

що не існує суто чоловічої або жіночої сфери професійної та особистісної діяльності. Уявлення щодо ролі чоловіка й жінки в суспільстві формуються в процесі соціалізації індивіда під впливом сім'ї, навчально-виховних установ, засобів масової інформації, соціального оточення, а також політичних і державних структур. Саме тому гендерна теорія базується на переосмисленні основ традиційної соціальної та політичної думки, а також перегляду ролі чоловіків і жінок у суспільстві, їх загального внеску в процес розвитку [4, с. 62].

Аналіз, що базується на врахуванні гендерних питань, – це процес, що дає оцінку різним впливам існуючих напрямів політичних програм на жінок і чоловіків. Використання гендерних досліджень при аналізі державної політики дає можливість порівняти вплив політики на жінок й чоловіків, допомагає з'ясувати значення співвідношення статей у сучасному суспільному розвитку та особливості політичного мислення представників обох статей. Це дозволяє коригувати напрями політики відповідно до гендерних відмінностей, тобто різниці соціальних реалій чоловіків та жінок.

Застосування гендерного аналізу спростовує припущення, що на кожну особу, незалежно від гендеру, однаковою мірою впливають політична сфера життєдіяльності. Сьогодні гендерний аналіз стає невід'ємною частиною якісного й багатогранного аналізу державної політики, тому його використовують для розв'язання актуальних суспільних проблем у багатьох країнах світу: Канаді, США, Новій Зеландії, Норвегії, Швеції, Нідерландах [3, с. 76].

Політична свідомість – одна із центральних категорій науки про політику, що входить до системи її понятійних координат і означає сприймання суб'єктом тієї частини навколишньої дійсності, яка пов'язана з політикою і в яку включений суб'єкт, а також пов'язані з політикою дії та стани. Політична свідомість – це сукупність уявлень і почуттів, поглядів і емоцій, оцінок і установок, які виражають ставлення людей до здійснюваної й бажаної політики, що визначають здатність людини до участі в управлінні справами суспільства та держави. Політична свідомість – одна з основних форм суспільної свідомості, вона виникає разом з появою державності, політичної влади. Це найбільш загальна категорія, що характеризує суб'єктивну сторону політики. За своїм змістом вона охоплює почуттєві та теоретичні, ціннісні й нормативні уявлення громадян, опосередковучи їх зв'язки з інститутами влади [1, с. 37].

Політична свідомість здатна випереджати практику, прогнозувати розвиток політичних процесів, визначати природу діяльності у сфері влади як окремих людей, так і їх суспільних об'єднань. Тому від політичної свідомості прямо залежать зміст і характер політичного процесу, цілі й засоби режиму правління.

Почнемо з визначення поняття «гендер», яке є складним. У найширшому розумінні його можна визначити як змодельовану суспільством та підтримувану соціальними інститутами систему цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей і відносин жінок та чоловіків, набутих ними у процесі соціалізації,

що визначається соціальним, політичним, економічним й культурним контекстами буття та фіксує уявлення про жінку й чоловіка залежно від статі [3, с. 11].

Суть проблеми полягає не в тому, щоб надати однакових прав особам різної статі, а насамперед у тому, аби створити такі умови суспільного життя, щоб жінка й чоловік справді були спроможні реалізувати себе повноцінно як у громадському, професійному, так і в особистому житті. Рівність прав таким чином передбачає рівність можливостей біологічної, психологічної, особистісної, соціальної актуалізації сутнісних сил жінки й чоловіка.

Цікавим і доцільним в умовах соціальних трансформацій, які відбуваються в нашій країні, видається дослідження гендерних аспектів політичного лідерства. Конструктивне поєднання гендерних ролей у політичній діяльності, пропорційна представленість у ній лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень. Необхідно також брати до уваги, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше ніж 30% від загальної чисельності осіб, які причетні до прийняття політичних рішень [12, с. 161].

У країнах із високим рівнем жіночого представництва у структурах влади (Фінляндія – 39,0%, Норвегія – 35,8%, Швеція – 33,5%, Данія – 33,0%) краще, ніж деінде, вирішують проблеми екології, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, досягають злагоди в суспільному організмі. При цьому від жінок-політиків очікують не тільки захисту соціальних інтересів населення, конструктивного та активного вирішення специфічно жіночих проблем, а й іншого, відмінного від чоловіків, стилю роботи, способів розв'язання проблем [10, с. 32].

Проте, як свідчать результати досліджень, ставлення до жінок-лідерів, зокрема політиків, у нашому суспільстві є досить упередженим. Жінки, які всупереч існуючій традиції обійняли високі посади, за даними досліджень суспільної думки, є ізольованими та маргіналізованими як політики «не тієї» статі. Якщо ж подивитись глибше, то вони не представляють й інтересів жінок як соціально-демографічної групи, не мають підтримки з боку жіночих організацій, не беруть участі у формуванні політики стосовно жінок [6, с. 112].

Загалом демократичний рух на Заході, особливо його жіноча складова, відстоює сьогодні паритетне – 50 на 50 – гендерне представництво в органах влади. При цьому суспільствознавці дійшли висновку, що наявність 30% жінок в управлінні будь-якого суспільства приводить до якісних змін щодо прийнятих суспільно вагомих рішень, тобто дає змогу реально відчувати присутність жінок у політиці, істотно впливати на її формування. А виявляється це, насамперед, у тому, що жінки-політики вважають пріоритетними такі проблеми, як безпека в суспільстві, боротьба з корупцією, соціальне забезпечення, розвиток мережі дошкільних установ, освіти, охорони здоров'я, зайнятість і просування жінок по службі [7, с. 28]. Звичай-

но, не всі жінки, як і чоловіки, політично грамотні, але важливо враховувати жіночу інтуїцію, цілеспрямованість, наполегливість.

Суть і характер політичних відносин зумовлює політична поведінка будь-якого суб'єкта політики. Перш ніж характеризувати особливості та типи політичної поведінки, коротко визначимо роль у цьому процесі політичного мислення. Політичне мислення – опосередковане та узагальнене відображення людиною політичних явищ і процесів об'єктивної дійсності в їх історичних, часових зв'язках і відносинах [14, с. 209].

Політичне мислення уможлиблює наукове пізнання всього, що зумовлює політику, її існування, пізнання сутності та особливостей політичних явищ і процесів, дає змогу не лише пізнавати, а й передбачати, прогнозувати розвиток політичних подій, сприяє формуванню особистості, її навичок, здібностей, політичної культури. Таке мислення політика розвивається й формується під час безпосередньої активної пізнавальної діяльності, під впливом і на основі всього досягнутого людством у процесі його історичного розвитку.

Висновки. Україна зробила суттєві кроки в напрямі утвердження нового мислення, вироблення нового філософського світогляду, в якому стереотипне сприйняття жіночої та чоловічої ролі замінене парадигмою розвитку людського потенціалу. У центрі такої парадигми – врахування гендерних аспектів у підході до людини з усіма її проблемами. Таким чином, гендерні й політичні питання мають багато схожих аспектів, оскільки торкаються таких фундаментальних проблем, як рівність прав і можливостей, перерозподіл ресурсів, владні повноваження тощо. Аналіз особливостей дослідження гендерної проблематики в політичній науці показує, що перші наукові здобутки із цього питання належать американським і західноєвропейським дослідникам. Вони характеризують гендерний підхід як такий, що аналізує та пояснює політико-статеві відмінності і їх вплив на політичну дійсність. Українська політична наука вважає, що гендерний підхід в українській політології ще не сформувався остаточно й потребує активних наукових розробок. Особливостями гендерних досліджень в українській політичній науці є орієнтованість на політико-правовий аспект – аналіз реальних прав жінок і чоловіків; зацікавленість гендерними аспектами освіти; недостатня увага до дискримінаційних практик щодо чоловіків та гендерних питань у контексті демократизації.

Особливості сучасних політичних процесів у світі та в Україні зокрема спонукають науковців до пошуку нових підходів щодо пояснення та прогнозування різноманітних численних конфліктів між гілками влади, політичних криз, для проектування політики й вибору стилю та засобів національної політики.

Подальші дослідження в цьому напрямі доцільно здійснювати шляхом проведення опитування представників як чоловічої, так і жіночої статі різних вікових категорій та соціальних груп, що дасть змогу провести багатифакторний аналіз рівня свідомості населення України.

Урахування в політиці гендерних аспектів змінить установки політичного процесу загалом, спрямує центр уваги на людей і дасть можливість більш ефективно задовольнити їх практичні потреби.

Список використаної літератури

1. Гендерная реконструкция политических систем / под ред. Н. Степановой, Е. Кочкиной. Санкт-Петербург : ИГП, 2005. 990 с.
2. Грошев И. В. Гендерные представления о власти. *СОЦИС*. 2000. № 12. С. 33–41.
3. Жеребкіна І. Фемінізм і сучасна філософія. *Новий Образ*. 1997. № 1. С. 5.
4. Іващенко О. Участь жінок у політиці України. *Слово і час*. 1997. № 2. С. 72.
5. Кодацька Н. О. Вільний розвиток особистості через визнання та прийняття гендерних відмінностей. *Грані*. 2015. № 2 (118). С. 73–78.
6. Константинова В. Н. Женщины и проблемы политического лидерства. *Женщины и социальная политика (гендерный аспект)* / отв. ред. З. Я. Хоткина. Москва, 1992. С. 107–116.
7. Лавриненко Н. В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект). Киев : ВИПОЛ, 1999. 172 с.
8. Мельник Т. М. Гендер у політиці. *Основи теорії гендеру*. Київ : К.І.С., 2004. 535 с.
9. Мельник Т. М., Кобелянська Л. С. 50/50 Сучасне гендерне мислення : словник. Київ : К.І.С., 2005. 280 с.
10. Саєнко Ю. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. Київ : Програма розвитку ООН, Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 2007. 70 с.
11. Сулова О. І., Рахімкулов Е. Р. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Київ : Заповіт, 2006. 189 с.
12. Титова Т. Гендер кризь призму буденності (жіночий аспект). *Соціальна політика і соціальна робота*. 1999. № 3–4 (11–12). С. 157.
13. Цілі розвитку тисячоліття ООН. URL: www/ipu.org/wmn-e/regions.htm (дата звернення: 12.03.2018).
14. Чикалова И. Партии и власть в США и Великобритании: Гендерная политика в 1970–1990-е годы. Минск : Тесей, 2000. 288 с.
15. Ballington J. Equality in Politics: A Survey of Women and Men in Parliaments. *Inter-Parliamentary Union*. 2008. 247 p.
16. Coole D. Feminism and Politics. *New Developments in Political Science: an Interpretational review of Achievements and process* / eds. by A. Leftwich. UK : Edward Elgar, 1992. P. 24–43.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2018.

Кодацкая Н. А. Политическое сознание: гендерный анализ

В статье рассмотрены особенности формирования экономического сознания в гендерном разрезе, исследованы элементы индивидуального и массового экономического мышления. Проведен анализ выбора модели экономического поведения, определяемого условиями жизнедеятельности человека: уровнем образования, воспитания, культуры, социальным окружением, экономическим опытом, индивидуальными характеристиками личности, возрастом и полом. Установлен уровень экономического мышления и финансовой грамотности населения Украины на основе общенационального репрезентативного опроса, проведенного в рамках проекта Агентства США по международному развитию USAID «Международные партнерства ради стабильности финансового сектора».

Ключевые слова: гендерные особенности, экономическое сознание, учет доходов и расходов, стратификация экономического мышления, финансовая инклюзия.

Kodatska N. The Political Consciousness: Gender Analysis

The article discusses the peculiarities of forming of economic consciousness in a gender perspective, elements of individual and mass economic thinking. The author analyzes the choice of the model of economic behavior, determined by the conditions of human life: the level of education, education, culture, social environment and economic experience, individual characteristics of the individual, age and gender.

We determine that the attitude towards women leaders, in particular, politicians, in our society is quite biased. Women who, contrary to the existing tradition, have embraced senior positions, according to research data of public opinion, are isolated and marginalized as «non-gender» politicians. If you look deeper, they do not represent the interests of women as a socio-demographic group, do not have the support of women's organizations, do not participate in the formation of policies for women.

We use in the article gender-based analysis as a process that assesses the different impacts of The problem of equality and equal opportunities for women and men is very relevant in Ukraine, so there is a need for broad involvement of gender aspects of social development analysis. Socio-economic, political and cultural conditions for the development of society are closely linked with state policy, which determines the necessity and defines the limits of state intervention in public spheres. Gender aspects play an important role in shaping and implementing public policy as a relatively stable, organized and purposeful activity or inactivity of state institutions that they directly or indirectly deal with a particular problem.

The author states that the use of gender research in the analysis of state policy makes it possible to compare the influence of politics on women and men, helps to determine the importance of the ratio of articles in contemporary social development and the peculiarities of political thinking of representatives of both sexes. This allows adjusting policies in line with gender differences, that is, the difference between the social realities of men and women. The level of economic thinking and financial literacy of the population of Ukraine is determined on the basis of a nationwide representative survey conducted within the framework of the USAID International Development Agency's project «International Partnerships for the Stability of the Financial Sector».

In the article we describe that gender and political issues have many similar aspects, since they touch on such fundamental issues as equality of rights and opportunities, redistribution of resources, power, etc. The analysis of the peculiarities of the study of gender issues in political science shows that the first scientific achievements on this subject belong to American and Western European researchers.

The article discusses that the attitude of women leaders, in particular politicians, in our society is quite biased. Women who, contrary to the existing tradition, have embraced senior positions, according to research data of public opinion, are isolated and marginalized as «non-gender» politicians. They do not represent the interests of women as a socio-demographic group, do not have the support of women's organizations, do not participate in the formation of policies for women.

The author states in today's society, the search for gender identity is being actively pursued both for women and men, as during the period of social transformations the problem of gender identity becomes more pronounced. Changing traditional representations and stereotypes involves rethinking the traditional roles of men and women, realizing that there is no purely male or female sphere of professional and personal activity.

Key words: *gender peculiarities, economic consciousness, accounting of incomes and expenses, stratification of economic thinking, financial inclusion.*